

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ У СУЧАСНИХ СЛОВНИКАХ

© Ольга Миронюк, 2010

к. філол. н., Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК

У статті стисло подається виклад найпоширенішої кваліфікації дієприкметників у сучасному українському та російському мовознавстві. Відповідно до граматичної сутності дієприкметників розглядаються особливості їх перекладу з російської мови на українську та подаються зразки їх лексикографічного оформлення у сучасних словниках.

Ключові слова: дієприкметник, прикметник, дія, ремарка, лексикографічне оформлення.

The paper presents concisely the most common classification of participles in modern Ukrainian and Russian linguistics. In accordance to the grammatical nature of the participles the peculiarities of their Russian to Ukrainian translation is considered. The examples of their lexicographic presentation in modern dictionaries are made.

Keywords: participle, adjective, action, marginal note, lexicographic.

Значну цікавість для перекладу з російської мови на українську і лексикографічне оформлення (далі ЛО) у словниках становить такий особливий клас слів, як дієприкметник (далі Д). Для кращого розуміння і подання матеріалу, уточнимо його граматичну природу. На теперішній час в українському мовознавстві існує три кваліфікації Д-ка:

- 1) Д – дієслівна форма;
- 2) Д – прикметник дієслівного походження;
- 3) Д – окреме утворення, що займає проміжне місце між дієсловом і прикметником, тобто це своєрідний гібрид, що поєднує ознаки обох цих частин мови [2: 146]. Відповідно до цієї кваліфікації Д розглядається як у сфері прикметника, так і в сфері дієслова [2: 146–150, 286–288].

Д визначають також як “вербоїд”, якому властиві ознаки дієслова і прикметника [3: 153]. Деякими дослідниками підкреслюється саме роль означення – атрибута, яку виконує Д у реченні [1: 99].

У російській мові Д (*причастие*) визначають як дієслівно-іменну форму, що позначає дію, яка приписується особі або предмету як їх ознака, або як їх властивість, що проявляється у часі [5: 506]. *Причастие* (поряд з *деепричастием*) кваліфікують ще як атрибутивну форму дієслова, що позначає дію як ознаку, властивість предмета або особи [6: 310].

Оскільки Д поєднує в собі ознаки дієслова та ознаки прикметника, то він володіє і деякими категоріями цих двох частин мови. Так, у Д-ка наявні основні категорії дієслова – категорії стану, виду і часу, що тісно пов’язує Д-ки з дієсловом.

Відповідно до наявних у Д-ка дієслівної категорії стану розрізняються Д-ки активні та пасивні – *застеляючий* і *застелений*, *застелований*; *укриваючий* і *укритий*; *загортаючий* і *загорнений*.

Відповідно до категорії часу розрізняються Д-ки теперішнього і минулого часу – *стихаючий* і *стихий*, *вимолочуваний* і *вимолочений*.

Слід зазначити, що у СУМі майже скрізь, за незначними винятками, як-от: *зеленіючий*. Який *зеленіє* [СУМ, III: 554], біля Д-ів подається їх повна граматична характеристика, наприклад, *працюючий*. Дієпр[икметник] акт[ивний], теп[ерішнього] ч[асу] до **працювати** [СУМ, VII: 522]; *застелений*. Дієпр[икметник] мин[улого] ч[асу] до **застелити** [СУМ, III: 328].

Відповідно до категорії виду розрізняються Д-ки доконаного і недоконаного виду – *зазеленілий* і *зеленіючий*, *побілілий* і *біліючий*. До того ж, Д зберігає дієслівне керування і до нього [Д-ка], як і до інших дієслівних форм, можуть прилягати прислівники. Подібно до прикметників Д має категорії відмінка, числа і роду, узгоджуючи ці свої форми з відповідними формами означуваного іменника: *достигаючий хліб*, *синіючі далі*, *процвітаюча фірма*, *виконуваний плани*, *зникаючі острови*, *перероблені завдання*, *переписаний текст*.

1. Лексикографічне оформлення Д-ів з суфіксами -вш-, -ш-.

Особливості перекладу і, відповідно, лексикографічного оформлення мають російські Д-ки минулого часу, які утворюються від основи дієслова минулого часу як недоконаного, так і доконаного виду за допомогою суфікса **-вш-**, коли основа дієслова минулого часу закінчується на голосний, наприклад: *горе-л* → *горевший*, *да-л* → *давший*, *люби-л* → *любивший*, *чита-л* → *читавший*, і суфікса **-ш-**, коли основа дієслова минулого часу закінчується на приголосний, наприклад: *усох* → *усохший*, *унёс* → *унёсший*, *промок* → *промокший*, *привёз* → *привёзший*.

В українській мові активні Д-ки минулого часу з суфіксами **-вш-**, **-ш-** утворюються дуже рідко і вживаються як поодинокі залишки форм, що функціонували в староукраїнській літературній мові [4: 37]. Приклади, що наводяться у зазначеній роботі – *ослабівший*, *злетівший*, *помірший*, *гінувший*, *учинівший*, на нашу думку, вже вийшли з активного вжитку і вважаються не літературними.

Думку, що активних Д-ів на **-вш-**, **-ш-** в українській мові майже немає, поділяють і інші дослідники [7: 163]. З наведених у вказаному посібнику слів *перемігший*, *здолавший*, *спалахнувший*, *заснувший*, а також з попередніх прикладів з роботи Г. М. Гнатюк, у СУМі немає, за винятком Д-ка *перемігший* (рос. **победивший**). Слід зазначити, що обидві цитати з Д-ком *перемігший* взяті з перекладної партійної літератури: “.. успіхи .. в СРСР .. будуть прикладом і зразком для *перемігшого* пролетаріату інших країн”, та “.. країна *перемігшого* соціалізму” [СУМ, VI: 226].

Відповідно до норм словотворення нашої мови, там, де в російській мові наявні Д-ки на **-вш-**, **-ш-**, активні Д-ки минулого часу в українській мові утворюються за допомогою суфікса **-л-**: **ослабівший** – *ослаблий* [СУМ, V: 770]; **уснувший** – *заснулий* [СУМ, III: 322]; **затвердівший** – *затверділий*, *затверділий* [СУМ III 343]; **захмелівший** – *захмелілий* [СУМ, III: 384].

Але не завжди в українській мові є однослівний відповідник до Д-ка російської мови. У таких випадках переклад здійснюється за допомогою підрядних зворотів (описово). Наприклад, словосполучення **выпавший вчера снег** слід перекласти таким чином: сніг, який (що) випав учора. Старий РУС Д **выпавший** не

фіксує. Абрис подає цей Д у такому вигляді: який (що) випав (припав) *и т. д.* Інші приклади цього типу: **победивший** – який (що) переміг; **открывший** – який (що) відкрив; **опечаливший** – який (що) засмутив; (*разг.* опечалив); **унаследовавший** – який (що) успадкував; **опоздавший** – який (що) запізнився; **привезший** – який (що) привіз і под.

Принагідно слід зазначити, що оскільки Д-ки у багатьох випадках в умовах контексту переходять у прикметники (про що ще буде сказано при розгляді активних Д-ів теперішнього часу з суфіксами **-ущ-** (**-ющ-**), **-ащ-** (**-ящ-**), то в таких випадках подається і відповідний прикметник, наприклад: **победивший**: 1. *прич.* який (що) переміг; 2. *прил.* переможний, звитяжний [Абрис: 790]. **Армия, победившая фашизм** – армія, що перемогла фашизм; На параді шли воины **победившей армии** – на параді йшли воїни *переможної (звитяжної) армії*.

Такий самий принцип ЛО стосується і російських “возвратных причастий”, які утворюються від зворотних дієслів з суфіксами **-ся-** як теперішнього, так і минулого часу: **несущийся** – який (що) *несеться*; **строящийся** – який (що) *будується*; **скрывшийся** – який (що) *сховався (заховався)*; **обретшийся** (від *книжн.* дієслова **обрестись** – знайтися) – який (що) *знайшовся*.

Оскільки зворотні Д-ки на **-ся-** так само нерідко переходять в прикметники, то вони й перекладаються у значенні прикметника однослівно, наприклад: **небьющийся** – *небиткий, неб'ючий*. Справді, вираз **небьющаяся игрушка** – *небитка, неб'ючка іграшка*, у розмовній мові швидше прозвучить як *іграшка, що не б'ється*. В Абрисі вираз **небьющееся стекло** перекладається крім однослівного відповідника і підрядним зворотом – “скло, яке (що) не б'ється” [Абрис: 565].

Візьмемо ще як приклад словосполучення **учащаяся молодёжь**. **Учащийся** у РУСі має два значення: 1. *прич.* який (що) *учиться (навчається)*; 2. *в знач. суц.* *учень; (студент)* студент. Вираз **учащаяся молодёжь** перекладається як “молодь, яка (що) *вчиться, учнівська (шкільна) молодь*” [РУС, III: 587]. Звичайно, словосполучення **учащаяся молодёжь** означає не тільки молодь, яка *навчається в школі (це, швидше, юнь)*, а й ту, яка *вчиться у вишах (вищій школі – вузах)*. В Абрисі переклад цього виразу уточнюється словом *студентська*: **учащаяся молодёжь** – *учнівська шкільна*

(студентська) молодь [Абрис: 1291]. Вважаємо, що вислів **учащаяся в университете молодежь** слід перекласти як “молодь, яка (що) навчається в університеті”, а **учащаяся молодежь очень талантливая** – “шкільна (студентська)молодь дуже талановита”.

2. ЛО активних Д-ків (действительных причастий) з суфіксами -ущ- (-ющ-), -ащ- (-ящ-).

Активні Д-ки теперішнього часу з суфіксами **-ущ- (-ющ-)**, що утворюються від основи теперішнього часу дієслів недоконаного виду в дієсловах І дієвідміни і з суфіксами **-ащ- (-ящ-)** в дієсловах II дієвідміни, подаються, як правило, з двома значеннями – Д-ка і прикметника: **бегущий, уст. бегучий** [1] *прич.* який (що) біжить (тече); [2]. *прил.* біжний, рухомий [Абрис: 35]. РУС подає тільки стару форму Д-ка **бегучий** – бігучий [РУС, I: 37]. У російській мові лексема **бегущий** кваліфікується і як Д, і як прикметник [СССРЛ, I: 392].

Д **зовущий** у РУСі подається тільки як прикметник “манливий, манящий” (на нашу думку, останнє слово – русизм); (*привлекательный*) принадливий, привабливий, знадливий; (*призывающий*) *редко* покликаючий [РУС: I 462]. Цей Д так само перекладено і в Абрисі, хоч, на нашу думку, у значенні “призывающий” його можна перекласти підрядним зворотом – який (що) кличе (зове, призиває). Отже, **зовущий на помощь** – який (що) кличе на допомогу, волаючий про допомогу.

Д **говорящий** (у РУСі є тільки **говорливый**) в Абрисі перекладається у першому значенні – *прич.* який (що) говорить *и т. п.* і в другому значенні як іменник – “мовець, мовлянин”.

Можна навести інші приклади, Д-и перекладаються у двох значеннях: **горлающий** [1]. *прич.* який (що) горлає *и т. п.* [2]. *прил.* горлатий, з мідним горлом [Абрис: 188]; **гоголющий** [1]. *прич.* який (що) гелгоче (гелготить) *и т. п.*; який (що) регочеться; [2]. *прил.* реготливий [Абрис: 183] Обидва ці Д-ки відсутні у старому виданні РУСа.

Д **кричащий** і у РУСі, і в Абрисі також подається у двох значеннях. Як Д перекладається підрядним зворотом, але в РУСі додано слово “волаючий” [РУС, I: 595; Абрис: 427]. У РУСі обов’язково є відсилання до твірного дієслова: *см. кричатъ*. У порівнянні з РУСом, де наведено тільки два слова у значенні

прикметників “кричущий” і “крикливий” [РУС: I595], в Абрисі подано значно більше прикметників – “крикливий, галасливий, верескливий, кричущий, ревучий; (о цвете) ядучий, разючий” [Абрис: 427].

Щодо ЛО Д-ів, то, в порівнянні зі старим виданням РУСа, Абрисом, де ремарка *прич.* подавалася курсивом, у новому 4-томному виданні російсько-українського словника ця ремарка, якщо Д перекладається підрядним зворотом, подається в розбивку. Ремарка *п р и ч.* в розбивку означає, що вона стосується тільки російського реєстрового слова. Ремарка *прил.* в усіх випадках подається курсивом.

Як і в попередньому виданні РУСа, так і в новому виданні після перекладної частини є, як правило, відсилання до твірного дієслова. Хоч цього принципу в РУСі дотримано непослідовно: **бодрящий** 1. який (що) бадьорить (збадьорює, підбадьорює, заохочує) [РУС, I: 67]. Як бачимо, відсутня і ремарка, і відсилання до дієслова. Переклад Д **бодрящий** в Абрисі, подано з ремаркою: *прич.* який (що) бадьорить і т. под. Відносно прикметників, то в Абрисі наведено тільки два – “бадьорий, підбадьорливий”, в РУСі до них додано “підбадьорюючий, збадьорюючий”.

Як уже зазначалося, оскільки Д-ки можуть переходити в прикметники, є окрема група слів, які мають граматичну природу Д-ка, але функціонують у значенні прикметника та іменника. Оскільки в українській мові немає однослівного відповідника до російського слова **некурящий**, як і до інших слів цього типу – **неверущий** і т. под., то його також перекладають підрядним зворотом: **некурящий** 1. *прил.* який (що) не курить (не палить); *разг.* некурящий; **он человек некурящий** він не курить, він не курець, він людина некуряща [РУС, II: 113]. На наш погляд, **некурящий** можна трактувати як русизм, це слово вживається у суржиковій мові. В Абрисі **некурящий** в значенні прикметника так само перекладається підрядним зворотом – “який (що) не палить (не курить)”, хоч ремарка *прил.* тут не стоїть. У значенні іменника у РУСі слово **некурящий** має два відповідники – “некурець”, і як розмовне подано “некурящий”. В Абрисі є тільки “некурець, -рця”; **купе для некурящих** купе для некурців [Абрис: 579].

Візьмемо приклад ЛО Д-ка **неверующий**. У РУСі у значенні прикметника з ремаркою *прил.* перекладається як “невіруючий” з ілюстрацією “**Фома неверующий** Хома невіруючий” і в значенні іменника “невіруючий”. Як бачимо, це слово в обох значеннях перекладається одним словом – “невіруючий”.

Уважається цілком виправданим подавати переклади Д-ків у формі і підрядного звороту, і однослівного відповідника – прикметника. Наприклад, **блестящий, блещущий прич.** який (що) блищить *и т. п.*, блискучий, блискотючий, *реже* блискавий *и т. д.* [Абрис: 53], бо тільки в контексті можна визначити, в якій ролі виступає Д. **Блестящее** на солнце **стекло** слепило глаза. *Скло, яке блищало* на сонці, сліпило очі; Мне нравится **блестящее** тонированное **стекло** автомобиля. Мені подобається *блискуче* тоноване *скло* автомобіля. У першому реченні точність перекладу Д-ка забезпечує тільки підрядний зворот.

Розглянемо ще приклад з Д-ком **атакующий**. Прямий відповідник в українській мові – *атакуючий* у СУМі подається з такою граматичною характеристикою: Дієпр[икметник] акт[ивний] тепер[ішнього] ч[асу] до **атакувати** з тлумаченням “Той, хто атакує” [СУМ: 170]. У СССРЛ указаний Д відсутній, старий РУС також його не подає.

В Абрисі Д **атакующий** перекладається у двох значеннях – Д: “(що) атакує”; і в значенні прикметника “атаковий, штурмовий, наступальний” [Абрис: 23]. Вважаємо, що в першому значенні можна додати слово *атакуючий*. Щодо прикметника, то ще є лексема *атакувальний*: Пораджу [команді] влітку придбати хорошого *атакувального* форварда [газета Експрес, № 50, 13–20 травня 2010 р. – с. 23].

Д *атакуючий* прямо означає дію, яку здійснює особа. Наприклад: На левом фланге стремительно продвигается вперед **атакующий** защитника капитан команды – “атакуючий захисника капітан команди”, або “капітан команди, який атакує захисника”, тоді, як у попередньому прикладі у словосполученні *атакувальний форвард* прикметник *атакувальний* означає атрибут (властивість, ознаку) слова *атака* – “навальний напад військ на ворога”, “вирішальний етап наступу” [СУМ, I: 69].

Так само розрізняються Д *наступаючий* – “наступаючі регулярні частини армії” і прикметник *наступальний* – “наступальна зброя” [СУМ, V: 206, 207].

Між іншим, преклади дуже поширених привітань на кшталт “С наступаючим праздником!”, “С наступаючим Новым годом!” у статті на Д *наступающий* і в старому РУСі, і в Абрисі не подаються. Звичайно, Д *наступающий* утворений тут від дієслова *наступать* – “наставати” з часовою семантикою “надходити, наближатися, розпочинатися (про час, пору і т. ін.)” [СУМ, V: 196].

Словосполучення *наступающий год*, яке є основою новорічного привітання, перекладається у старому РУСі таким чином: “наступающий (*будущий*: наступний, майбутній) рік; рік, який (що) настає (надходить, наступає, заходить, іде)” [РУС, II: 70], а в Абрисі *наступающий год* – це “прийдешній, наступний, майбутній рік” [Абрис: 552].

В обох названих словниках Д *наступающий* подається у двох значеннях: у першому як Д, у другому – власне прикметника. тож у старому РУСі вираз *наступающий год* має ширше значення – і прикметника, і дієприкметника, що подає більше варіантів для перекладу, в Абрисі – тільки прикметника. То – з *прийдешнім* чи з *наступаючим*? Вважаємо, “С *наступающим* праздником!” слід перекласти “З *прийдешнім* святом!”, “С *наступающим* Новым годом!” – “З *наступаючим* Новим роком!”

Повернімося до розгляду Д-ів із суфіксами *-ущ(-ющ-)*. Наприклад, якщо вираз *компонующий загрузчик* перекласти як “укладальний (компонувальний) завантажувач”, то це більше характеризуватиме атрибут предмета, на якого направлена дія – укладання, компонування, тоді при перекладі з суфіксом *-юч-, -уч-* – *укладающий, компонующий* досягається адекватна точність, що саме цей пристрій здійснює дію укладання (компонування) “єдиного завантажувального модуля з об’єктних модулів з обчисленням відповідних зовнішніх посилань, що дозволяє завантажувати програму в будь-яку область пам’яті [ТСПИ: 100] (Для порівняння: *компоновщик-загрузчик информ.* укладач-завантажувач [Абрис 406]). Це саме спостерігаємо і при перекладі Д-ка *перемещающий* у словосполученні *перемещающий загрузчик: переміщуючий*

завантажувач (активна дія) і *переміщувальний* завантажувач – об'єкт, на якого направлена дія (пасивність).

3. ЛО Д-ів з суфіксами -м- (-ем-, -им-).

Д-ки з суфіксом **-им-** не становлять особливих труднощів при перекладі, оскільки до них в українській мові є, як правило, однослівні відповідники. Наприклад: **любимый** 1. *прич.* любіми́й, коха́ний; 2. (*в знач. прил.: излюбленный*) улюбле́ний, любі́ми́й і т. под. [РУС, I: 640].

Цікаві аспекти перекладу і ЛО спостерігаємо в Д-ах теперішнього часу, що утворюються від перехідних дієслів недоконаного виду за допомогою суфікса **-м- [-ем-]** – **выполняемый, выделяемый, спрашиваемый, озвучиваемый** і под.

У старому РУСі Д-ів зазначеного типу практично немає (за невеликими винятками). Приклад: **читаемый** 1. *прич.* який (що) читають; який (що) викладають (читають); *ср.* чита́ть 1–2; 2. (*в знач. прил.*) читаний; (*популярный*) популярний [РУС, III: 666]. В Абрисі цей Д перекладається тільки в значенні прикметника: **читаемый** читаний; (*популярный*) читкий, популярний; [**читаем**]ые книги – читкі (популярні) книжки [Абрис: 1353]. Наприклад: На этом стеллаже лежат книги более читаемые школьниками, а на том – старшими людьми. Вислів **книги, более читаемые школьниками** слід перекласти “книги, які більше читають школярі” або “більше читані школярами”.

У старому РУСі не при всіх Д-ках подається граматична ремарка *прич.*, як-от: **создаваемый** 1. створюваний, утворюваний, творений; 2. будований; споруджуваний. *ср.* создава́ть 1–2 [РУС, III: 339]; **распространяемый** 1. поширюваний; 2. поширюваний, розповсюджуваний; 3. розповсюджуваний; 4. поширюваний. *ср.* распростра́няют 1–4 [РУС, III: 150–151].

В Абрисі майже в кожному дієслівному гнізді Д-ки з суфіксом **-ем-** подаються значно системніше і послідовніше, їх значно побільшало кількісно. Читачі знайдуть переклад таких Д-ів, як **организуемый, рекомендуемый, привлекаемый, разрешаемый, убеждаемый, ликвидируемый** та багатьох інших.

При перекладі Д-ів з суфіксом **-ем-** часто виникає, якщо можна так висловитися, проблема близької чи /або відмінної (різної) темпоральності. Наприклад, в Абрисі Д-ки **атакованный** і

атакуе́мый (у старому РУСі Д **атакуе́мый** відсутній) подаються через кому і перекладаються однаково: “атакований”, хоча **атако́ванный** – Д минулого часу, [был атакованный], а Д **атакуе́мый** – це Д теперішнього часу [**атакуе́мый** сейчас, в данный момент]. Д-ки з суфіксом **-ем-**, які в російській мові функціонують і вживаються дуже широко, за відсутністю в українській мові однослівного відповідника, слід перекладати описово: **атакуе́мый** – “той, що підлягає атаці”, або “той, якого (розрядка – О. М.) атакують” [8: 140].

В Абрисі Д-ки з суфіксами **-анн-** і **-ем-** дуже часто перекладаються однаково: **адапти́рованный, адапти́руемый** адаптований, [Абрис: 5], **регламенти́рованный, регламенти́руемый** регламентований [Абрис: 1037]; **регули́рованный, регули́руемый** регульований [Абрис: 1037].

У тому ж Абрисі Д-ки **аргументи́рованный** і **аргументи́руемый** подаються окремо (не через кому), але з однаковим перекладом – “аргументований” [Абрис: 19]. Окремо фіксується і Д-ки **абсорби́рованный** і **абсорби́руемый**. До Д-ка **абсорби́рованный** подаються точні відповідники “абсорбований, поглинутий, увібраний”, **абсорби́руемый** перекладається як “абсорбований, поглинальний” [Абрис: 2], хоча точніше сказати “абсорбовуваний, поглинуваний”.

Деяким Д-кам російської мови з суфіксом **-ем-** – в українській мові точно відповідають Д-ки з суфіксом **-юван-, -уван-**, за допомогою яких передається одинаковий теперішній час при наявності усталених Д-ків цього кореня минулого часу: **иссле́дуемый** – досліджуваний (**иссле́дованный** – досліджений); **меня́емый** – змінюваний (**меня́нный** – мінаний), **замеря́емый** – замірюваний (**замеря́нный** – заміряний).

Отже, справедливе твердження про те, що вживання активних Д-ів теперішнього часу в широкому значенні одночасовості (“одновременности”) послаблює в них значення визначеного (точного) часу і сприяє розвитку в них значення позачасової дії (“вневременного действия”), що у свою чергу обумовлює перехід Д-ів в прикметники [5:508].

Побіжно зазначимо, що в російському мовознавстві у деяких словниках тлумачного типу, Д-ки можуть поміщатися у дієслівній

статті, наприклад: **разминировать**, -рую, -руешь; *разминированный*; або **размокнуть**, -ну, нешь; *размок*, -ла, -ло; *размокий* [БТС: 1073]. Останній приклад яскраво вказує на подвійну природу Д-ка: у СССРЛ **размокий** кваліфікується як прикметник, а **размокий** як Д [СССРЛ, II: 316], хоча семантично ці дві лексеми цілком тотожні.

Звичайно, кваліфікація Д-ка як дієслівної форми не заперечує і окремої подачі Д-ків. Так, Д **разрешающий** [БТС: 1080] у першому значенні “Дающий право на разрешение. Р-ая инстанция. Р-ий сигнал” перекладається як Д підрядним зворотом “який (що) дозволяє, дає дозвіл на *що*”. У другому значенні “*Спец.* Способность различать, улавливать, воспроизводить что-л. Р-ая способность фотообъектива, киноплёнки” цей Д виступає у функції прикметника і відповідно перекладається як “довільний” [Абрис: 1003].

Висновуємо, що Д, як дієслівне утворення, яке відображає у своїй семантиці рух, процес, дію, розвиток, у наш динамічний час часто використовуються в мові і знаходять своє широке відображення в словниках. У нових виданнях словників значно збільшилась їх кількість та уточнилось ЛО. Зокрема, набагато повніше представлені пасивні Д-ки теперішнього часу з суфіксами **-м-** (**-ем-**). Існує необхідність більше використовувати активні Д-ки теперішнього часу з суфіксами **-уч-**, **-юч-**, де це потрібно для точності перекладу.

Література

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. – К.: Либідь, 1993. – 328 с.
2. Вихованець Іван, Городенська Катерина. Теоретична морфологія української мови. – К.: Пульсари, 2004. – 390 с.
3. Гнатюк Г. М. Дієприкметник. – Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. – 820 с.
4. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові. – К.: Наук. думка, 1982. – 245 с.
5. Граматика русского языка. Том I. Фонетика и морфология. – М.: Из-во Академии наук СССР, 1953. – 679 с.
6. Граматика современного русского литературного языка. М.: Наука, 1970. – 740 с.
7. Козачук Г. О. Українська мова для абітурієнтів. – К.: Вища школа, 1995. – 268 с.

8. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Українська мова. Посібник для старшокласників і абітурієнтів. – К.: Либідь, 1995. – 428 с.

Джерела

- Абрис** Російсько-український словник / За ред. д.ф.н. Жайворонка В. В. – К.: Абрис, 2003. – 1401 с.
- БТС** Большой толковый словарь русского языка / Кузнецов С. А. и др. – Норинг, 1998. – 1536 с.
- РУС** Русско-украинский словарь. Том 1–3. – К., 1968.
- СССРЛ** Сводный словарь современной русской лексики. В 2-х томах. – М.: Русский язык, 1991.
- СУМ** Словник української мови в 11-ти томах. – К., 1970. – 1980.
- ТСПИ** Першинов В. И., Савинков В. М. Толковый словарь по информатике. – М.: 1991. – 536 с.

ВАРІАНТНІСТЬ В-/У- В ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ

© Лариса Мовчун, 2010

к. філол. н., Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 811.161.2'374.822

У статті розглянуто варіанти слів з початковим **в-/у-**, історія розвитку семантики таких слів, а також принципи їх розроблення в тлумачних словниках. Протягом XIX–XX століть у лексикографії простежувалися три підходи до подання варіантів з початковим **в-/у-**: подавання безсистемно, залежно від фактичного матеріалу, системно за фонетичним принципом та системно за семантичним принципом. Останній критерій був реалізований у “Словнику української мови” (1970–1980) та продовжився в Додатку до нього.

Ключові слова: фонетичні варіанти, семантика, тлумачний словник.

This article contains the history of the variants of initial **в-/у-**, dynamics of semantics and principles of their presentation at the explanatory dictionary. During 19–20th century there were three approaches to presentation of the variants with initial **в-/у-**: presentation with lack of system, systematical presentation by the phonetic principle and systematical presentation by the